

ЂУРЂИЦА ПЕТРОВИЋ

ИЗЛОЖБА ИСТОРИЈСКОГ МУЗЕЈА СРБИЈЕ "ОДЕВАЊЕ У СРБИЈИ XIX ВЕКА КАО ОДРАЗ ИСТОРИЈСКИХ ЗБИВАЊА"

У просторијама музеја "25. мај" отворена је 6. септембра 1994. године у организацији Историјског музеја Србије веома лепа и ин-структивна изложба: "Одевање у Србији XIX века као одраз исто-ријских збивања". Аутор концепције изложбе, као и каталога је мр Жељка Шкорић, виши кустос Историјског музеја Србије.

До сада је било у Београду неколико изложби са темом одевање градског и сеоског становништва у Србији 19. века. Разлике између ове и дотадашњих изложби с истом темом постоје у приступу презентације. Овде се прилази одевању у граду и на селу у контексту историјских збивања у Србији тога времена, при чему су модни костим-градски, и фиксирани – сеоски костим представљени као систем функција и знакова који преносе невербалне поруке о свему што се догађало на глобалном и локалном плану, а одражавало се у животу друштвених група којима су ти костими припадали, Другим речима, посредством експоната испричана је културна и друштвена историја Србије прошлога столећа. То се постигло уз помоћ разно-врсних медија: ликовних приказа, портрета, бакрореза, цртежа, фотографија, затим докуменатима уз брижно одабране предмете које су, с пуно разумевања за овакву манифестацију, позајмили Народни музеј, Музеј примењене уметности и Етнографски музеј у Београду, и тиме, са фондовима Историјског музеја Србије, допринели бољем сагледавању задате комуникацијско-структуралне и семиолошке презентације.

На изложби су били визуелно одвојени градски костим од сеоске народне ношње, и то тако да је прво праћен развој градског начина одевања од почетка до краја 19. века, да би у наставку у истом временском следу била приказана путања трансформације облачења на селу. Док су ликовни прикази и документи били изложени на паноима и пресвученим зидним површинама, као и на сликарским сталцима, одећа је дата у слободном простору, групи-сана према преломним моментима у њеном историјском развитку. Она је изложена на попресјима, кројачким луткама и манекенима са схематски обликованим главама који су постављани на застрти део пода или на ниже и више елипсасте или правоугаоне постаменте. Таквим начином презентације појединачних делова одеће и њихових комплета, одвојено или у групи садржајно повезаној, постигнута је

наглашеност главне теме изложбе и на њу је, добрим осветљењем, усмерена пажња посетилаца. Бројни ликовни извори, зналачки одабрани, имали су улогу дочаравања реалности, или њене допуне тамо где нема сачуваних оригиналних предмета. Документи и легенде су текстуално употпуњавали садржај изложбе и указивали на историјска збивања у Србији тога времена. У делу изложбе са градским костимом изложено је и неколико комада намештаја из репертоара тадашњег градског мобилијара (столићи, столица, фотеља, етажер), а у делу са сеоском ношњом шкриња, као главни комад покућства у сеоским домовима. Сви ти експонати у секундарној функцији доприносили су стварању једне опште, врло пријатне атмосфере.

У конципирању изложбе ауторка је пошла од познате чињенице да је "...начин одевања тесно повезан са политичким, економским, социјалним и културним збивањима у одређеном друштву.

Сходно томе, оно (одевање) представља и својеврстан извор информација о тој друштвеној средини: о њеној привредној, социјалној, етничкој, конфесионалној структури, о њеном стилу живота, о естетским и моралним вредностима, о утицајима којима је изложена." (Каталог изложбе) Та комуникацијска функција одевања нарочито је дошла до изражаја у Србији 19. века, у време великих историјских, политичких, друштвених и културних промена. У том погледу разликују се три фазе у развоју одевања у Србији: 1. до 30-тих година, 2. од тада па до 70-тих година, и 3. последње деценије 19. века.

У првој фази, до 1830, односно 1833. године, до издавања хатишерифа, Србија је била још увек у вазалним односима према Турској. Живело се "а ла турка", преовлађивали су традиционални оријентални занати. Градска одећа оба пола, у складу са поседовањем друштвене и економске моћи, била је свечана оријентална или њене скромније варијанте. Највише информација постоји за свечану варијанту, која је била најприкладнији модел за оне слојеве друштва који су имали могућности да се идентификују са господарима. Израђивана је од скупоцених источњачких материјала, а сви горњи одевни делови били су богато украшени сребрним и златним гајтанима и везом. Узалудна су била настојања Османлија да низом забрана направе разлике између муслимана и раје.

Друга фаза започиње издавањима хатишерифа, којима је Србији потврђена аутономија са територијом која се добрим делом поклапала са границама оствареним у Првом српском устанку, као и са знатним политичким и економским правима. У друштву су биле видне тежње за ослобођењем, од турских утицаја, за еманципацијом и европеизацијом, која је нарочито дошла до изражаја после неуспелог устанка војвођанских Срба 1848, када се српски живаљ масовно склањао у Србију, упливишући и на одевање тамошњих становника.

За овај период је карактеристично и формирање тзв. женског српског грађанског костима. То су били познати фистан, са еротском функцијом срцоликог деколтеа и у њега увученом марамом, бајадер, либадер, плитак фес са кићанкама од златних и сребрних нити, или тепелук, бареш са бриљантском (скромнији са дијамантском) граном и прстеном, ниске бисера и дуката, златан ланац са сатом, наруквице, прстење, брошеви и бунда. Његово постојање забележено је већ почетком треће деценије, а у Београду се упражњавао до 60-тих година, док је у унутрашњости, са извесним варијантама, трајао до краја века.

Тај српски грађански костим настао је посебном селекцијом одевних предмета из асортимана женске левантинске одеће, карактеристичне за градско становништво свих делова Балканског полуострва под османском влашћу и детаља из модног костима Европе, углавном из 18. века. На тај начин створен је типичан начин одевања жена у градовима у Србији, који је био ознака припадности грађанском слоју друштва, имао је национално обележје, уз истицање вредности традиције, као и обележје економског стања. У то време он је представљао фиксирани образац одевања и био је репрезентативног карактера.

Трећу фазу обележавају преломни моменти у историји Србије: истеривање Турака из градова 1862. и 1867. године, српско-турски ратови 1868–1870. Берлински конгрес 1878, добијање независности и четири нова округа. Од тада настају значајне промене у политичком и економском животу, као и у етничкој, демографској и социјалној структури становништва, првенствено у Београду. У условима

динамичног развитка и све интензивнијег окретања Европи, у градовима је било људи који су се све више облачили на потпуно европски начин, а производи нових заната и увоз западне индустријске и занатске робе стално су повећавали асортиман робе на тржиштима и тиме олакшавали праћење модних токова Европе. Модна одећа, фаворизована огласима трговачких и занатских кућа по тадашњим новинама, појава модних журнала, као и прикази модних новитета у штампи, обавештавали су о друштвеној покретљивости, новом стилу живота и схватања, раскиду са традицијом и уклапањем у процесе европеизације. "Ношиво бечко", "Ношиво

париско", кравате, посебна врста оковратника, прслуци, полуцилиндери, фракони, штап, код мушкарца, а код жена хаљине са турниром, са шлепом, раскошни огртачи и шалови, шешири, посебне чарапе, ципеле, лепезе, торбице, ташне, рукавице, сунцобран, раскошан накит са драгим камењем познатих европских јувелира, али већ и домаћих златара, видљивије од других визуелних манифестација причају причу о Србији последњих деценија 19. века. Свакодневни живот попримио је елементе европске свакодневнице, иако је још увек било друштвених група и појединаца који су исказивали "жал" за прошлoшћу, а поштење и скромност сматрали идеалом.

Та нова струјања највише су се осетила у Београду. Одатле су она захватила и градове у унутрашњости Србије, спорије, а нешто модификована, али ипак промене су биле све видљивије, као и тамошње друштвено преструктурирање.

У овом периоду, поред модног костима успоставља се и ношење делова одеће, или целине, којима се врло изразито исказују национална осећања. Од шездесетих година та национална осећања постају врло јака и "националност постаје идол новог поколења" (Скрелић). Почиње да се носи горњи одевни предмет назван "душанка", у част цара Душана, тада омиљене историјске личности и симбола славне српске историје. За националне празнике кнез Михаило и књегиња Јулија облачили су старо народно одело. Српски грађански костим, који је доживљавао извесне трансформације, прелази постепено од своје интегративне и модне функције у костим који обележава ситни трговачко-занатлијски слој, истицањем вредности традиције, или постаје од свечане свакодневна одећа, да би на крају попримио ритуалну улогу у жалости и на маскирним свечаностима.

Насупрот граду, сеоско становништво је скоро до дубоко у 19. веку остало верно традиционалној ношњи, скромној, израђеној поглавито у кући од домаћих тканина. Али, и у селу су постојале разлике између водећих, економски ојачаних друштвених група и малог света. Код главара, сеоских кнезова и имућнијих трговаца прихватање оријенталне одеће у целини, али, ипак, више у детаљима, а оно се запажа још од краја 17. века, припримало је све видљивије знаке. У интеракцији са продором капиталистичких односа на село мењали су се и схватања лепог у костимној слици. Све више се прихватају већ застарели оријентални елементи у одевању, а од 70-тих година и закаснили утицаји из града продиру у народну ношњу. То су били прво скромни детаљи, машине на рукавима женских кошуља, цветни мотиви, да би на крају као репрезентативна свечана одећа био прихваћен српски грађански костим са сукњом уместо фистана, а код мушкараца делови војне униформе. Са пијемонтском улогом Шумадије, шумадијска мушка народна ношња, а делимично и женска, постају узор одевања сеоског становништва Србије.

Сви ти процеси у граду, као и на селу, нису текли праволинијски. У зависности од друштвеног положаја и економске моћи поседника одеће, она је информисала о прогресу, стагнацији, па и регресу, али у сваком случају она је на врло јасан начин сугерисала све корените промене у целокупној сфери јавног и приватног живота у Србији 19. века.

Ова овде изложена кратка прича о менама одевања у градовима и селима Србије 19. века представља само сажимање у виду текста свега презентираниог на овој врло значајној културној манифестацији у нашем главном граду с почетка јесени 1994. године.